

89 = 3!6!5!6!6!6 (אבל במקומו בכ"י ק ופ [שם בטעות: ח])

תמורה ז פרקים, ובק בסוף המסכת: חסל תמורה פרקין ז!

126 טהרות לא סוכם, פ וק: מאה ועשרים ושיחא

ובפרטי פרטיו אתה מוצא:

74 עד זרעים (ביכורים ג)

88 פח מועד

71 עא נשים

73 עג נזיקין

90 צ קדשים (תמורה ז/או ו, תמיד ו)

126 קכו טהרות

522/1 (קרויס במונש' שם 66-65 טעה בחשבונו).

אלא שבכ"י ק ופ ומ יש בביכורים – ד (אנדרוגינוס) וא"כ החשבון עולה:

523, ואם נוסיף אבות פרק ו = 524.

אלא שהמסורות הללו ישנות הן והועתקו מכ"י לכ"י, מבלי שים לב למספר הפרקים שבכ"י הזה. וא"כ במסורת ארץ ישראל ("שובען ותרין", "אשתה" מוכיח) היה בכתובות יד פרקים ובתמורה ו פרקים (פי"ד של כתובות הוא כנראה פי"ג מ"י – מי"א, ובתמורה פ"א ופ"ב אחד!).

ואת המסורות הללו העבירו גם לתוספתא (ש. ח. קוק בהצופה לחכמת ישראל ש"ח 317) בלי שים לב למספר הפרקים שבמסכת התוספתא:

בכ"י ארפורט סוף זרעים (צוק' 102 בהערה): סליק פירקי וסליקה סדר זרעים כולו חד סרי מסכתא לשבעין (קרי: ושבעין) וחמש פירקי.

ומסורה זו מתאימה למשנה (עי' לעיל) ולא לתוספתא. וכן בכ"י ארפורט סוף נשים (צוק' 344): סך מסכתות שבע ופרקין שבעין וחד. וגם זו מתאימה למשנה ואינה מתאימה לתוספתא (קוק שם 318).

ה"ה לכות" (ה"משניות").

גם החלוקה למשניות קדומה, וכבר היתה בעיקרה לפני הירוש' והבבלי: השם "הילכתא" משמש בבבלי לספר המשניות, "משנה" בכלל, מגילה כח ב: ואי תנא הוא לימא הילכתא (כ"ה בכ"י, עי' ד"ס), שם: דהוי תני הלכתא וספרא וספרי ותוספתא, וכן חגיגה ג ע"א, קידושין מט ב (ואמר לה תנא אנא עד דתני) ושבויות מא ב: נדרים ח ע"א: דתנו הלכתא, שם מא ב: תלת עשרי אפי הלכתא (י"ג פנים של משניות).

ובעברית – "הלכות" גם בבבלי גם בירושלמי:

סוטה כב א: אלו ששניין הלכות, מגילה כח ב: המשתמש במי ששונה הלכות. כל השונה הלכות, קידושין מט א: ע"מ שאני שונה חזקיה אמר הלכות וכו', שם: איזו היא משנה רמ"א הלכות וכו', תמורה יד ב: כותבי הלכות (משניות) כשורפי תורה (לעיל עמ' 676), ואינה הלכה ואינה משנה, שוים.

רש"י, תה"ג הרכבי רס"ב: הילכתא היא משנתנו דתראה רבינו הקדוש וכו', ורגיל "הילכתא" במוכן זה באגרת רש"י כ"פ. אבל משמשת היא אצלו גם במוכן "משנה אחת": הלכתא ופרקי דכל מסכתא (עמ' 32), וכן אצלו ואצל בנו רה"ג, וגם אצל

שאר גאונים בכ"מ: פ"ג הגאונים, 3: והם ששנו בהלכה שנייה למעלה וכו' (כלים פ"א מ"ב); בפירוש אחד למשנה וגמרא יבמות (ת"ג ס"ו סח, דף טו ע"א): וכן שאר ההלכה; תה"ג הרכבי ס"ו שצו: וש' לפרש לכם גמרא דהני תרתי הילכא תא וטעמיה בית שמאי אומ' נוטלין לידים ואחר כך מוזגין את הכוס וכול' בית שמאי אומ' מקנח אדם את ידו במפה וכול' (פ"ח מ"ב ומ"ג), ושם 112: והאי גמרא דהני תרתי הילכא תא וכו'; גאונים 63, ס"ו נד: פיר' גמ' דהני תרתי הילכא תא שני גיטין: הקדם ח"ב 84 ס"ו ג': וששאלת הא דתנן בית שמאי אומרינן בערב כל אדם יטו וכו' אמר ר' טרפון וכו'. ופרשת דגמרא דהני תרתי הילכא תא אית ביה גביכון שיבוש וכו'; שצ"ת ס"ו רע: וששאלתם הא דתנן ואלו עוברין בפסח כותח הבבלי כו' למדנו מזה ההלכה שכל וכו'; פ"ג הגאונים, עוקצין פ"ב מ"ו: שאו' בסוף ההלכה ושלוקה. "הלכה" ו"הילכתא" מצינים "משנה יחידית": "הלכה", "משנה", גם בברייתא של קנין תורה (אבות פ"ו ג, כלה רבתי פ"ח א, פרקי ד"א פ"ב, הו' פרידמן 17): פרק אחד או הלכה אחת: אדר"נ נו"ב פ"ח, כ ע"ב: פרק – הלכה; ב"מ לג א: במשנה אחת (בתוס' הוריות פ"ב וירוש' שם: במשנתו); מדרש תה"א יו, מוסיף ר' חייא בר אבא לדברי ב"ק (לעיל עמ' 980): מאן דמוסיף תרתין הלכות בצפרא וכו'; שם יח: אין הגדול מתבייש לומר לקטן למדני פרק אחד או הלכה אחת.

בירוש' משמש "הילכתא" למשנה יחידית, ירוש' שבת פ"ו ט סע"א: כל הדא הילכתא, וכן בפ"א פ"ו, כ ע"ג, ב"מ פ"א, ז ע"ד: א"ר יצחק הדא הילכתא לית (את) שמע מינה כלום לא מראשה ולא מסיפה; ברכות פ"ב, ה ע"ב: ההיא הילכתא דרישיה דפירקא אחרייא דנידה: שביעית פ"ה, לו ע"א (= גיטין פ"ה, מז ע"ג): על כל פירקא איתאמרת או על הדא הילכתא (שביעית פ"ה מ"ט = גיטין פ"ה מ"ט) איתאמרת וכו' מן מה דלא תנינן בגיטין הדא הילכתא דא אמרה על הדא הילכתא איתאמרת¹.

בנוגע לסדר המשניות, ירוש' מע"ש רפ"ה, נה ע"ד: קדמאי כרם רבעי ותיניינא (ר': קדמאי – ותיניינא) נטע רבעי (א – ג "כרם", ד – ה "נטע"); ירוש' ב"ב פ"ח, טו ע"א: ומר הדא הילכתא תיניינא (מ"ב, כחלוקת משנת הירוש': הבן קודם לבת וכו'); ירוש' תענית פ"א, סד ע"א: קדמייתא (מ"ב, כחלוקת הירוש') – ותיניינא (מ"ג, כחלוקת הירוש', וצ"ל: קדמייתא בשם ריב"ב ותיניינא בשם גרמיה); שבועות פ"ד, לה ע"ד: למה (למ"י, מ"א בירוש') וכו' ר' יוסי שמע מדבת ריה (מ"א, מ"ב בירוש') וכו'; ירוש' ערלה פ"ג, סג ע"ב: עוד היא כקדמייתא (כרישא דפ"ג מ"ט), ורגיל "דבתרה" ("לבתרה"), ע"ז ספ"ד, מד סע"ב: לא על הדא איתאמרת (במ"ב) אלא על הדא דבתרה (מ"ג) המטהר יינו של נכרי וכו'; דמאי ספ"ב, כג ע"א: היידן ר' מאיר – ההיא דתנינן לבתרה (מ"ה) וכו'; אמור דבתרה (= אימא ספ"א), למשל סוטה פ"ה, כ ע"א, נדרים רפ"ה, ס ע"ד; ונמצא גם "אמור סופא", שבת פ"ו, ח ע"ג; סוטה ספ"ו, כא ע"א: אמור סופא – אמור ראשה וכו' (הכל במשנה אחת, מ"ד); כתובות פ"ט, לג רע"ב: פתר לה על ראשה; ביכורים פ"ב, סד ע"ד ותגיגה פ"ג, עט סע"ב: רישא – וסיפא; נדרים פ"א, לו ע"ד: ולמה לא תנינן נטול. אמר ר' יוסי ותניתה בסופה (נדרים סוף פ"א!) ונטולה אני מן היהודים (ממש כמו בבבלי, ע"י להלן).

1) פסיקתא דר"כ פ"י יט (קט ע"ב): חמן תנינן שמעון הצדיק היה פשיירי כנסת הגדולה כל הילכתא = וכו' וכן בס"ו שלי עמ' 16, ורגיל אצל הסופרים בירוש' בקשר עם "גרש".

בבבלי ב"מ קד א: אמר ר"פ הני תרתי מתנייתא קמייתא (פ"ט מ"א ומ"ב) משכחת לה בין בחכרנותא בין בקבלנותא, מכאן ואילך דאיתא בקבלנותא ליחא בחכרנותא וכו' (כחלוקה שלנו).

"רישא" ו"סיפא" (= סופא, ורגיל בכ"י ואצל הגאונים) רגיל בבבלי, פסחים ט ע"ב: והא קתני סיפא (בפ"א סוף מ"ג, ואנו עומדים במ"ב), נדרים יד א: היינו רישא ("מתני' דפירקא קמא"!) קידושין מד א: תנן (פ"ב מ"א רישא) וכו' והקתני סיפא (שם, אבל ענין אחר), עירובין צט א: הוא סבר מד סיפא ר"מ (משנה רחוקה, שם קא א, ועי' תוס') רישא נמי ר"מ (אבל נראה שהיא משנה דף צט סע"א); נדה כו סע"ב: דתניא (כלים פ"ה מ"א) וכו' דקתני סיפא (בסוף משנה ב, ולענין אחר) א"ר יהודה וכו'; וביומא טו א: במאי אוקימתא למתניתין דהכא כרבנן אימא סיפא (פ"ד מ"ד!) הביאו לו את התמיד וכו' רישא וסיפא רבנן ומציעתא (פ"ב מ"ג!) אבא שאול (רש"י: דכל מסכת זו כמשנה אחת וכו'), ממש כמו שראינו בירוש' נדרים, רישא – סיפא – מציעתא, למשל גם יבמות פד א.

בלא קשר עם מה שלפניו ושל אחוריו נקראת בבבלי כל "הלכה" ו"הלכה", "ענין" ו"ענין": בבא, שבת לו ב: מדקתני תרי בבי (פ"ג מ"א) במתני' בש"א חמין וכו' בש"א נוטלין וכו'; נדרים טז ב: אסיפא דאידך בבא (פ"ב סמ"א) קתני שבועה שאיני ישן וכו' (מ"א) זה חומר וכו' (סוף מ"ב, ועי' לעיל עמ' 721).

החלוקה בכלל ישנה איפוא, אלא שלא הרי גודל המשנה במשנה שבבבלי כמשנה שבמשניות ולא הרי זו כהרי המשנה שבירוש', ולא הרי המשנה שבירוש' כהרי משנת הפיסקאות שבירוש', ואמנם החלוקה שבבבלי במקומה אינה אלא חלוקה מעשית, כדי להקל על לומד התלמוד, ואינה קדומה; אבל גם זו שלפני הפרק שונה בחלוקתה בכמה דברים ממשנת הירוש' ומספרי המשניות, וגם בבבלי עצמו כל כ"י שונה מרעהו (עי' להלן). מה שבספר זה שתי משניות – בספר שני משנה אחת: זה מפסיק כאן וזה במקום אחר, ולפעמים בלי שים לב לענין, כך בנדרים פ"ה מ"ה – מ"ו (דברי ר' יהודה), פ"א מ"א ומ"ב (דברי רבי יוסי), ב"מ פ"ז, מ"ז – מ"ח ("שומרי פירות", מחובר למ"ז, והתחלת מ"ח היא "ד' שומרינ").

וכך הוא הדבר במשניות מן החוג ה"ירושלמי", שביעית פ"א מ"ה: אין צורך לומר וכו' – מפסיק באמצע המדרש; פ"א פ"ב מ"ח: רע"א קרקע כל שהוא וכו' – מפסיק באמצע המחלוקת; מכות פ"ג מ"ט (מ"ב): ידה טפח, מ"י (מ"ג) והקורא קורא וכו' – באמצע ענין, וכאלה הרבה¹.

ונפלא הוא הציטאט שבאיכ"ר פ"א ג כט (הו' בובר לב ע"א): כההוא דתנן [וכדברי בן ננס בסימניו ובמצריו: כי מפני שזו משנה אחת במשניות ובירוש' ועוד (פ"ז מ"ג או מ"ד) טעה הדרשן והמשיך "כדברי (כך הוא בירוש', לו ועוד) בן ננס" למטה (כמו "כדברי ר"ע" במשנה שלפניה), אבל "כדברי בן ננס" שייך למעלה, שהוא אומר "ביטל לשון אחרון את הראשון", כמו שנתפרש גם בירוש' ב"מ פ"ח, יא ע"ד (עי' הגהת הרד"ל והר"ש בובר) ובבבלי.

כי בכ"י ישנים (כמו הפלימפסטט שבא"פ חולין – בכורות), לא היתה כל חלוקה

(1) ועי' מ"ש מרות פ"ה מ"ב: יש ספרים שכוליה פירקין משנה אחת ויש חולקים אותו לשחים

ויש לארבעה וכו'.

מצויינת במספרים, אלא הפסק קטן (לפעמים בהוספת טבעת קטנה o) בין הלכה להלכה. כמו שהוא גם בירוש' ד"ו במסכת ברכות. אלא שאח"כ התחילו הסופרים למנות את ההלכות בסוף כל פרק ופרק וכך בכמה כ"י: פרק x הלכה כך וכך) והוסיפו מספרים גם בפנים. וכך אנו רואים בירוש' שהמספרים והחלוקה שבמשנה שלפני הפרק אינם מתאימים למספרים ולחלוקה שבפיסקאות (ועי' להלן "שינויים מצויים: וי"ו). ואמנם חלוקת המשנה. כחלוקת מדרשי הלכה (עי' למשל ב"מכילתא" שבמ"ח עמ' 56 ואילך) אינה באה אלא לשום ריוח לשונה. ו"משנה" גדולה נחלקה עליהן למשפטים ועניינים קטנים, ולא תמיד לפי צורך הענין.

והשינויים הם לפעמים גם בסדר המשניות:

כך בברכות פ"ח. בד"נ, לו, ופ וב וה, וכן מצא ה"ר יהוסף ז"ל בכל ספרי כ"י (מ"ש): מ"ג מכבדין, מ"ד מקנח, וכך הוא סדר הפיסקאות שבירוש', אבל במב"ב ומי"ר ד"ו (ועל פיהם גם במשניות) מ"ג מקנח, מ"ד מכבדין. וכך הוא סדר הפיסקאות בבבלי (אלא שבכ"י פריז גם במשנת הבבלי כבד"נ) וכ"ה בתה"ג הרכבי שהזכרתי.

ובפאה פ"ז הסדר במי"ר כ"י ליידין: מ"ג אי זהו פרט, מ"ד המידל, מ"ה ואי זהו עוללת, מ"ו כרם שכולו עוללות, מ"ז כרם רבעי, מ"ח המקדיש, וכ"ה בהו' לו, כ"י פ ועוד. וכן ה"ר יהוסף בשם "ס"א", וכך הסדר בכ"י מ. באגודה ובריאם סי' קנט, אבל סדר הירוש' הוא כסדר הדפוסים: מ"ד אי זהו עוללת, מ"ה המידל, מ"ו כרם רבעי, מ"ז כרם שכולו עוללות, מ"ח המקדיש, וכך הגיה המגיה בכ"י ליידין. וכך נדפס בד"ו¹.

וביבמות פט"ז מ"ג, שבמי"ר וכמה כ"י: אין מעידין אלא על פרצוף פנים וכו', אין מעידין אלא לאחר שלשה ימים אפי' מגוייד וכו' אין מעידין אלא עד שתצא נפשו. מ"ד: ר' יהודה בן בבא וכו' – שלא כסדר המשניות והבבלי (עי' לעיל עמ' 469).

ובנויר פ"ט בכ"י ליידין מ"ד (כל ספק) כתובה לפני מ"ג (המוצא מת), שלא כסדר הירוש' בגמרא ולא כסדר הבבלי במשניות, והמגיה בכ"י ליידין ציין: ד', ג', וכתב בגליון: זאת המשנה הפוכה: וכן ככ"ל בכ"י ק. אבל הסופר עצמו מעיר בסוף מ"ב: הלכה המוצא ובתריה כל ספק ובתריה (המכה), והמגיה רשם בגליון מול ג': המוצא מת, ומול ד': כל ספק, וכן ה"ר יהוסף במ"ג: בס"א גרסי' זו המשנה אחר משנת כל ספק. ונראה שסידרו את המשניות כסדרן בטירות: אהלות – נגעים – זבים (וגם כדי להסמיך מת למת). אבל בכל מקום נזכרים "נגעים ואהילות", ונראה איפוא שלפנים היו הלכות נגעים קודמות לאהלות.

ובסנהדרין פ"ו היה סדר הירוש' (כמו שיוצא מתוך החלמוד. עי' לעיל עמ' 940) מ"ו (מ"ד) בית הסקילה (ועי' אומר: תני וכמלוא) ואח"כ מ"ה (מ"ג) רחוק מבית הסקילה (ועי' אומר: מחלפה שיטת ר' יהודה), ואח"כ מ"ז (מ"ד) כל הנסקלין – שלא כסדר המשנה שבירוש' וכל הנוסחאות. והפיסקאות שבירוש' משובשות (עי' לעיל).

אבל סדר התוספתא (פ"ט ו) כנוסחאות שלנו.

וכיריב בב"ק פ"ג מ"ט – מ"י, מ"ט: שור שוה מנה שנגח שור שוה מאתים וכו', ומ"י: יש חייב על מעשה שורו וכו', שורו שחבל באביו ובאמו חייב והוא שחבל וכו'. כך הוא סדר המשניות בכל הספרים. אבל בירוש' שם, בד"ו ג ע"ד: הלכה ט, (כחלוקת מי"ר) שני שורין תמים כו'. בן פדייא אמר כל המקלקלין פטורין

(1) בפ"י ה"ש משנת המקדש (מ"ח) קודמת למשנת כרם שכולו עוללות (מ"ו), מ"ש.

חץ מן המבעיר והעושה חבורה וכו' והתנינן שורו וכו'. הלכה י"א שור שוה מנה כו', שור שוה מנה שנגח לשור שוה מנה הכחישו חמשים זוז וכו' (תוס' ב"ק פ"ג ה). זה שלא כסדר המשניות שלנו; שכן הגמרא של ה"ט (הפיסקאות משובשות ומאוחרות, ע"י לעיל) שייכת למ"י שלנו (שורו שחבל וכו'), והגמרא של ה"א שייכת למ"ט. וע"כ הגיהו שדה יהושע ופ"מ, ואחריהם ר' ישראל לוי בפירושו (עמ' 97), וסירסו והפכו את הירוש'.

אבל כבר תמה ר"י לוי עצמו (שם עמ' 95) למה לא סידרו מ"י אחרי משנת "וכן שני אנשים שחבלו" וכו' (מ"ח) והפסיקו ביניהן במ"ט, "שור שוה מנה" וכו'. והנה אנו רואים שבאמת כך היה סדר הירוש' במשנתנו: מ"י – מ"ט.

בתוס' ב"ק פ"ג ה"ב – ה"ד כסדר המשניות. אבל ישנם בתוס' רשמים של סדר אחר: ה"ב: ר' עקיבא או' אף תם שחבל וכו' (= מ"ח). ה"ג: שור שהיה שוה מנה שנגח וכו' (= מ"ט). ה"ד: יש חייב על נזקי עצמי וכו' (תוס' למ"י); אבל ה"ה: כי זה צד משלם במותר חצי נזק וכו' – תוס' היא למ"ח!

ובביצה פ"א מ"ה במשניות למן ד"ג, לו, ק, פ ה ובמב"ב מ: אין מסלקין את התריסין – אין נוטלין את העלי – אין נותנין את העור, וכן ר"מ בפיה"מ: אבל מב"ב דפו' ורש"י, רי"ף ורא"ש, ומי"ר ד"ו, ורע"ב הסדר: עלי – עור – תריסין; וכן הוא הסדר בבבלי יא א – ב, וכן סדר הציטטים, שם י ע"א: אבל סדר הירוש', שם ס ע"ג, הוא: תריסין – עלי – עור (ע"י תוי"ט וד"ס).

וכיו"ב בסוטה פ"ט מ"ב – מ"ג, במשניות ומב"ב: נמצא ראשו במקום אחד וכו'. מאין היו מודדין וכו'. וכ"ה סדר הבבלי, שכן אמרו, שם מה ב: נמצא ראשו במקום כו'. במאי קא מפלגי אילמא לענין מדידה, הא מדקתני סיפא מאין היו מודדין מכלל דרישא לא במדידה עסיקינן, וכו'.

אבל במי"ר, לו, ק וה"ר יהוסף בשם "ס"א": ומאיין היו מודדין וכו' נמצא ראשו, וכ"ה הסדר בירוש' שם, כג סע"ג, ואמרו: מה פליגי כשהיה הראש מלמעלן והגוף מלמטן אבל אם היה הראש מלמטן והגוף מלמעלן כל עמא מודיי שמוליכין את הראש אצל הגוף (שכן בוודאי נחלגלג הראש למטן, ולענין מדידה נשנית).

בספרי שופטים פי' ר"ה תכופ למ"ג – "נמצא סמוך לספר" וכו' (מ"ב ז), וע"י פינקלשטיין שם.

בב"מ פ"ג מ"י – מ"א: המפקיד מעות אצל חבירו וכו' – המפקיד מעות אצל שולחני וכו'.

כך בכל הנוסחאות שלנו, וכן סדר הבבלי והירוש': אבל "בס"א גרסינן משנה זו (מ"א) קודם משנת המפקיד [מעות] אצל חבירו צררן" וכו' (מ"ש במ"א).

ובבבלי פכ"ד מ"ג – מ"ד: שלש עריבות הן וכו' – שלש תיבות הן וכו'.

כך בכל הנוסחאות שלנו: אבל "בפי' הר"ש ז"ל כתיבת יד ישן נושן של יותר משלש מאות ושלשים שנה מצאתי בבת שלש תיבות קודמת לבבת שלש עריבות – וכן מצאתי ג"כ בפי' רבינו אשר כתיבת יד" (מ"ש שם במ"ד). וכך היה סדר הבבלי: שכן בשבת פד א הביא מ"ב ומ"ד תכופות יחד, אע"פ שלא היה צריך אלא למ"ב, כתמיהת התוס' שם, אלא שמ"ד היתה תכופה למ"ב (בהלכה אחת) והביא שניהם (מ"ש שם).

ובבבלי שם מי"ד: שלש מטפחות הן וכו' – "הר"ש ז"ל גרים לה בסוף הפרק קודם בבא דשלש קופות" (מ"ש), ז"א אחרי מט"ז (שלש סבכות), וכן ק: י"ה, שלוש סבכות.

י"ו, שלש מטפחות. בכ"י מ סדר מבולבל; אבל במ"ד ככ"י ק: י' שלשה מפצין, י"א שלשה פרקלינין, י"ב שלש סבכות, י"ג שלש חמתות, י"ד שלשה עורות, ט"ו שלשה סדויונין, י"ד (ו) שלש מטפחות, י"ו שלש קופות.

כלים פכ"ט מ"ד – מ"ה: חוט מאזנים של זהבים וכו' – חוט מאזנים של חנונים ושל בעלי בתים וכו'.

"הר"ש ז"ל נראה דגריס חוט מאזניים של חנונים קודם חוט מאזנים של זהבים שכן מצאתי ג"כ בפירושו ז"ל בכתיבת יד – וגם ה"ר יהוסף ז"ל כתב בס"א גרסי' בבא דחנונים קודם" (מ"ש במ"ד). וכן הוא בכ"י מ.

ובכ"י ק היה כתוב כסדר שלנו: ד' חוט מאזנים של זהבים – ה' חוט מאזנים של חנונוני (נגד והוגה: שלשולחני), והגיה המגיה והוסף במ"ד: <חוט מאזנים שלחנווני ו> חוט מאזנים שלזהבים, ובמ"ה: חוט מאזנים שלשולחני!

טהרות פ"ט מ"ה – מ"ו: המניח זיתים בכותש ("בכופש") – המניח זיתיו בגג לגרגרם, – "הר"ש והרא"ש ז"ל גרסי בבא דהמניח זיתיו בגג לגרגרם קודם בבא דהמניח זיתים בכופש" (מ"ש במ"ה).

אבל בכל הנוסחאות כסדר שלנו.

מקואות פ"ה מ"ד – מ"ה: כל הימים – הוזחלין כמעין. – "בפי' הרמב"ם ז"ל כתיבת יד גם מפי' הר"ש והרא"ש ז"ל בבא דהוזחלין במעין קודמת לזו דכל הימים גם ה"ר יהוסף ז"ל הגיה כן" (מ"ש במ"ד). וכן בהו' לו. פ. ק. אנט' 262, וכן מאירי מקואות שם, עמ' 51 – 54: המשנה השלישית וכו' והוא שאמר הוזחלין כמעין וכו'. המשנה הרביעית וכו' והוא שאמר כל הימים כמקוה.

וכיו"ב בחילוף בבות:

נזיר פ"ו מ"ד: היה מגלח וכו' – "בס"א גרסינן בבא זו בתר בבא דהיה מיטמא וכדאיתא בפרק בתרא דמכות" (מ"ש). מכות פ"ג מ"ח, וכן הוא בנזיר בהו' לו וק.

ב"מ פ"ו מ"ג: השוכר את החמור להוליכה בהר וכו' אפילו זו עשרה מילין וכו', השוכר את החמור והבריקה וכו', השוכר את החמור להוליכה בהר וכו'. כך במשניות למן ד"ג. מב"ב ה. רי"ף ורא"ש ונמק"י, מי"ר (הלכה ג' וד', וכ"ה לו ופ וק). לו וק. אבל פ – הלכה ג' (השוכר את החמור להוליכה בהר וכו' אפילו זו עשרת מילין וכו' שכר את החמור והבריקה וכו') אחר ה' הלכה ד' (החליקה). והוגה ונסמן ע"א: ב – א (כלומר להפוך), וכסדר כ"י פ אף מב"ב דפו' ומ ורש"י (ע"י תוי"ט ומ"ש) וריטב"א.

במב"ב ר"א ור"ב (ושם הוגה): השוכר את החמור להוליכה בהר וכו' אם החליקה וכו' המעלה חייב. השוכר את החמור להוליכה בהר וכו'.

ובבבלי ע"א: מ"ש רישא דלא קמפליג ("בין הוחלקה להוחמה") ומ"ש סיפא דקא מפליג וכו' רישא שמתה מחמת אור; אבל בכ"י ר"א ור"ב: מ"ש רישא דמפליג ומ"ש סיפא דלא מפליג וכו' סיפא כגון שמתה וכו' (והוגה בכ"י ר"ב: מ"ש סיפא דמפליג ומ"ש רישא דלא מפליג וכו' רישא וכו' בהתאם להגהתו במשנה. וזו היתה גו' רש"י שפירש "דמפליג").

ז"א שנוסח שלהם בגמרא מתאים לנוסחתם במשנה: השוכר וכו' החליקה – השוכר וכו' אפילו זו עשרה מילין וכו' – השוכר את החמור והבריקה וכו'.

ב"ק פ"ה מ"ה: החופר בור ברשות היחיד וכו' החופר בור ברשות הרבים וכו' כך הוא במב"ב וכן הוא סדר הגמרא בבבלי, ועל פיו הוגהו המשניות. אבל בד"ג ובכ"י,

ב. לו וק ופ ומי"ר (כאלו הארבעה "החופר בור ברה"י" וכו' היא הלכה לעצמה, ה"ז בה"ל, או ה"ח במי"ר ופ וק) ורע"ב ד"ו הסדר הוא: (ו' או ז') החופר בור ברשות הרבים וכו' ואם הוזק בו חייב. (ז' או ה) החופר בור ברשות היחיד וכו' חייב, וכן הגיה הר"ר יהוסף (מ"ש); והוא הסדר הנכון.

ב"ק פ"ג מ"ז: (1) המבקע ברשות היחיד והזיק ברשות הרבים (2) ברשות הרבים והזיק ברשות היחיד (3) ברשות היחיד והזיק ברשות היחיד אחר חייב – כך הוא הסדר במשניות ומב"ב, בכל כ"י וראשונים, ובמי"ר ופ ולו וב Fol; אבל במב"ב דפ"ו: (2) המבקע ברה"ה והזיק ברה"י – (1) ברה"י והזיק ברה"ה – (3) ברה"י והזיק ברה"י אחר חייב. אבל סדר הצריכותא שבגמרא שם (לב ב) מתאימה (ע"י רש"ל והגרי"ב בגליון וברא"ל) לנוסח המשניות: וצריכא דאי תנא המבקע ברה"י והזיק ברה"ה משום דשכיחי רבים אבל מרה"ה לרה"י דלא שכיחי רבים אימא לא. ואי תנא מרה"ה לרה"י משום דמעיקרא שלא ברשות עבד אבל מרה"י לרה"ה דברשות עבד אימא לא. ואי תנא הנך תרתי הא משום דשכיחי רבים והא משום דשלא ברשות אבל מרה"י לרה"י אחר דלא שכיחי רבים ומעיקרא ברשות אימא לא צריכא (ולא זו אף זו קתני, נמק"י).

אבל בכ"י ב Qu וק¹: המבקע ברשות הרבים והזיק ברשות הרבים ברשות הרבים והזיק ברשות היחיד ברשות היחיד וכו'². כנגד כן אומר האו"ז בב"ק ס"י קס"ה: אבל מבקע ברה"ר זה והזיק ברה"ר אחר לא תנא דאין צריך למחני דפשיטא דחייב דשלא ברשות ושכיחי; אלא שאף נו' ב וק אפשר לפרש בלא זו אף זו, וע"י שם ס"ה מ"ה (לעיל עמ' 1004).

הסימנים והמסורת

ה"סימנים" היו רגילים כבר בזמן קדום, ושימשו לזכרון, עירובין כא ב: לימד דעת את העם דאגמריה בסימני טעמים (רש"י: "קבע לה מסורת וסימנין בין בתיבות המקרא בין בגירסא של משנה"). שם נד ב: אמר רב חסדא אין תורה נקנית אלא בסימנין וכו' שמעה רב תחליפא ממערבא אול אמרה קמיה דר' אבהו אמר אתון מהכא מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה הציבי לך ציונים וכו', ושם נג א: בני יהודה דידיקי לישנא ומתנחי להו סימני נתקיימה תורתן בידן וכו'.

וכבר רבי יהודה נתן סימנים, מנחות פ"א מ"ד: ר' יהודה אומר שלא תטעה זד"ד י"ה"ז, ור' יהודה היה נותן בהם סימנים ("סימן") דצ"ך עד"ש באח"ב (ע"י שם בריטביא), ספרי תבא והגדה של פסח, ורבי יוסי אומר בנזיר פ"ו מ"ב: שלא תטעה כווג של בהמה.

ובברייתות: סוכת גנב"ך (סוכה ח ע"ב), סוכת רקב"ש (שם), לא יאכל חגב"ש (ע"ז כט א), בל"ת עק"ן נשפ"ה סימן, מעשה בראשית וכו' (מגילה כה א, וליתא מ ולונדון), רעבד"ן סימן (שם ב), סימן ע"ב ב"ר ר"ק (גטין ח ע"א), ימש"ק סימן – קנד"ג סימן (ב"ב טו א), ק"ץ חפ"ץ סימן (ובחים סט א), דנין תבש"ט מתבש"ט – דנין יגיל מיגיל (מנחות נא א, וע"י לק"ט צו ע"ב וראב"ד לתו"כ צו פ"ד ב – ד וערוך ע' תבשט. בת"כ שם אין כל סימן). שבת כה ב: סימן

(1) בגוף כ"י ק: המבקע ברשות הרבים (ונגרד והוגה: היחיד) ברשות הרבים והזיק ברשות היחיד ברשות היחיד והזיק וכו', ונשמט ע"י הסופר "והזיק ברשות הרבים", והמגיה הגיה כנו' המשניות. (2) בכ"י ב בטעות: ברשות היחיד והזיק ברשות הרבים אחר.